

Útbreiðsla tónmenntakennslu, aðstæður og viðhorf: Viðtöl við skólastjóra og tónmenntakennara í íslenskum grunnskólum

Helga Rut Guðmundsdóttir

Háskóla Íslands, Menntavísindasviði

Ágrip: Reglulega heyrast raddir í þjóðfélaginu um stöðu námsgreinarinnar tónmenntar í íslenskum grunnskólum. Tilgangur þeirrar rannsóknar sem hér er greint frá var að draga upp mynd af útbreiðslu tónmenntakennslu og aðstæðum til kennslunnar. Tekin voru viðtöl við skólastjóra í níu af hverjum tíu skólum á landinu öllu auk níján starfandi tónmenntakennara. Skoðaðar voru námskrár, lög og reglugerðir um námsgreinina aftur í tímann í þeim tilgangi að gera grein fyrir þróun hennar. Niðurstöður leiddu í ljós að tónmennt hefur verið vaxandi þáttur í skólastarfi í íslenskum skólum síðastliðna áratugi. Þar sem tónmennt er kennd eru aðstæður til kennslunnar víða góðar. Í ljós kom að í skólum sem ekki bjóða upp á kennslu í tónmennt vantar talsvert upp á aðstæður til slíkrar kennslu og gæti það skýrt að hluta hvers vegna þessir skólar eiga erfitt með að ráða til sín tónmenntakennara. Rætt er um mikilvægi þess að skoða nýjar leiðir til að efla hlut tónlistar í menntun grunnskólabarna.

Hagnýt gildi: Tvær kannanir hafa verið gerðar á útbreiðslu tónmenntakennslu um land allt. Önnur kom út 1983 og hin 2003. Síðari könnunin var gerð með stafrænni spurningalistakönnun og þóttu niðurstöður ekki nægilega traustar þar sem um fjórðungur skóla svaraði ekki könnuninni. Í rannsókninni sem hér er gerð voru teknar saman upplýsingar um tónmenntakennslu í öllum grunnskólum á landinu. Gerð er grein fyrir stöðu námsgreinarinnar tónmenntar með samanburði við fyrri kannanir. Niðurstöðurnar veita mikilvægar upplýsingar sem styðjast má við í mótun stefnu í tónlistarmenntun grunnskólabarna og menntun tónmenntakennara.

Námsgreinin tónmennt á sér tæplega fjögurra áratuga sögu í íslenskum grunnskólum. Hugtakið tónmennt náði almennri útbreiðslu í skólakerfinu eftir árið 1970. Fyrsta námsefnið sem bar heitið „Tónmennt“ var gefið út af Námsgagnastofnun árið 1981 en tilraunakennsluefni í tónmennt hafði verið kennt í nokkur ár á undan. Fyrsta aðalnámskráin sem fjallaði um námsgreinina tónmennt var *Aðalnámskrá grunnskóla* frá árinu 1976. Áður en námsgreinin tónmennt kom til sögunnar voru orðin „söngur“ og „söngkennsla“ notuð yfir kennslu tónlistar á barna- og gagnfræðaskólastiginu (Reglugerð

um kennaramenntun í söng og tónlist, 1959; Námskrá fyrir nemendur á fræðsluskyldualdri, 1960).

Ljóst er að orðið tónmennt var tekið upp með það fyrir augum að víkka svið tónlistar í menntun barna á fræðsluskyldualdri þannig að það tæki til fleiri þátta en söngs. Þar kom einnig til þörf á aðgreiningu frá orðunum tónlistarkennsla og tónlistarkennari sem notuð voru um hljóðfærakennslu og hljóðfærakennara í tónlistarskólum (Reglugerð um kennaramenntun í söng og tónlist, 1959).

Þeir námsþættir tónlistar auk söngs sem bætt var í námskrá undir hatt námsgreinarinnar

„tónmennt“ voru: hreyfing og tjáning, hljóðgjafar og hljóðfæri og hlustun og kynning (Stefán Edelstein, Egill Friðleifsson, Jón Hlöðver Áskelsson, Sigríður Pálmadóttir, Jón Ásgeirsson og Njáll Sigurðsson, 1972; Aðalnámskrá grunnskóla, 1976). Auk þess er minnst á nótnalestur, ritun, flutning og greiningu tónlistar bæði í námsefni og í umfjöllun um námsgreinina í ýmsum ritum frá og með 1972 (Guðfinna Dóra Ólafsdóttir, Njáll Sigurðsson, Þórunn Björnsdóttir og Herdís H. Oddsdóttir, 1990). Það má því segja að á síðustu áratugum 20. aldarinnar hafi tónlistarfræðsla í skyldunámi breyst úr söngkennslu í margþætta námsgrein sem spannaði vítt svið. Til vitnis um aukið umfang greinarinnar má benda á að í námskránni frá 1960 spannaði umfjöllunin um tónlist sjö blaðsíður en í námskránni frá 1976 er fjallað um námsgreinina tónmennt á 47 blaðsíðum.

Námsgreinin tónmennt heyrir undir yfirheitið „Listgreinar“ í núgildandi lögum um grunnskóla (Lög um grunnskóla, nr. 66/1995). Þeim hatti deilur námsgreinin með fjórum öðrum listgreinum, þ.e. dansi, leiklist, myndlist og textílmenn. Lögin kveða á um að fjórum kennslustundum á viku (160 stundum alls) skuli að jafnaði varið til kennslu listgreina í 1.–8. bekk, en ekki er að öðru leyti fjallað um skiptingu tíma milli greina. Samkvæmt lögum skal aðalnámskrá fjalla nánar um útfærslu þeirra.

Í Aðalnámskrá grunnskóla 1999 sker námsgreinin tónmennt sig frá hinum listgreinunum að því leyti að gengið er út frá því að nemendur í 1.–8. bekk fái tvær kennslustundir á viku í greininni. Ekki er að finna sams konar ákvæði um tímafjölda fyrir hinar listgreinarnar. Það gætir því misræmis milli listgreina í núgildandi aðalnámskrá sem getur skapað togstreitu og gerir hvorki stjórnendum skóla né málsvörum listgreina auðvelt fyrir. Ef tekið er mið af *Aðalnámskrá grunnskóla* um tónmennt, þá skal kenna tónmennt í tvær stundir á viku frá 1. bekk upp í 8. bekk. Þá eru aðeins tvær stundir eftir til að deila milli fjögurra annarra listgreina nema

felld sé niður kennsla í einhverri þeirra eða heildartímafjöldi til listgreina aukinn umfram lögboðnar fjórar stundir á viku.

Umfjöllun um námsgreinina tónmennt í fjölmiðlum dregur gjarnan dóm af þeirri togstreitu sem hér um ræðir þar sem óskýrt er hversu mörgum stundum er skylt að verja til kennslu í greininni. Þá er gjarnan vísað til þess að nemendur eigi rétt á fleiri kennslustundum en þeir fá í tónmennt: „Tónlistin er hins vegar afskipt í skólanum og réttindi barna brotin“ (Bergþóra Jónsdóttir, 2006). Fleira kemur til, svo sem afnám kennsluafsláttar tónmenntakennara í kjarasamningum 2001 sem hratt af stað umræðu um niðurlægingu greinarinnar í skólum landsins. Þar má nefna sem dæmi fyrirsgagnir eins og: „Verður tónmennt úthýst úr grunnskólum landsins?“ (Þórunn Björnsdóttir, 2001), og fullyrðingar á borð við: „Á undanförunum árum hefur tónmennt sem kennslugrein átt undir högg að sækja“ (Sigursveinn Magnússon, 2004).

Í skýrslu sem gerð var á vegum Fræðslumiðstöðvar Reykjavíkur kveður við svipaðan tón þar sem talað er um langan aðdraganda að vanda tónmenntakennslu í grunnskólum Reykjavíkur. Þar er rætt um skort á tónmenntakennurum, óhagstæðakjarasamninga og kennsluálag sem ástæður vandans (Tillögur um fyrirkomulag tónlistaruppeldis í grunnskólum Reykjavíkur, 2003, bls. 4). Skýrslunni fylgir könnun þar sem kemur fram að aðeins lítil hluti grunnskóla í Reykjavík veitti nemendum sínum tvær kennslustundir á viku í tónmennt í öllum bekkjum frá 1.–8. bekk og brjóta því flestir þeirra í bága við það sem gert er ráð fyrir í *Aðalnámskrá grunnskóla* frá 1999. Algengara var að tónmennt væri kennd sjaldnar í viku og ekki í öllum árgöngum frá 1. bekk upp í 8. bekk (Niðurstöður könnunar á fyrirkomulagi tónmenntakennslu í grunnskólum Reykjavíkur, 2003). Samkvæmt könnun Menntamálaráðuneytisins sama ár kenndu flestir skólar tónmennt einu sinni í viku eða allt að 48% í sumum árgöngum. Færri kenndu tónmennt tvisvar sinnum í viku eða allt að 37% í 2. bekk. Fáir kenndu tónmennt

þrisvar í viku eða á bilinu 1,5–3,6% eftir árgöngum (Tónmenntakennsla í grunnskólum skólaárið 2002–2003, 2003; bls. 10).

Þrátt fyrir vísbendingar um laka stöðu tónmennta hafa kannanir bent til þess að talsverð jákvæðni ríki í garð tónmennta og tónlistarmenntunar meðal foreldra grunnskóla- og leikskólalabarna (Hildur Jóhannesdóttir, 2008; Margrét Ragna Bjarnadóttir og Sigrún Birna Magnúsdóttir, 2003) og einnig meðal ráðamanna (Hildur Jóhannesdóttir, 2008). Tónmenntakennararnir sjálfir virðast hins vegar ekki fá þessi skilaboð og jafnvel farsælustu tónmenntakennarar telja viðhorf samfélagsins til starfs þeirra vera neikvæð og það endurspeglar meðal annars í lökum kjörum þeirra (Kristín Valsdóttir, 2006). Í samantekt viðtala við farsæla tónmenntakennara kom fram svartsýni þeirra á að unnt yrði að manna stöður tónmenntakennara í grunnskólum í framtíðinni (Kristín Valsdóttir, 2006).

Framangreind könnun Menntamálaráðuneytisins á tónmenntakennslu var gerð með rafrænni spurningalistakönnun sem send var í grunnskóla landsins. Þar kom fram að rúm 80% grunnskóla landsins buðu kennslu í tónmennt (Tónmenntakennsla í grunnskólum skólaárið 2002–2003, 2003). Hins vegar gaf svarhlutfall skóla (74%) efasemdaröddum byr undir vængi. Þó að svarhlutfallið teljist gott frá tölfraðilegu sjónarmiði töldu margir fróðir líklegt að skólar sem ekki svöruðu könnuninni væru í hópi þeirra sem ekki kenndu tónmennt. Í ljósi þess mætti halda því fram að líklegt hlutfall skóla með tónmenntakennslu væri nær sextíu prósentum. Í eldri könnun á vegum Menntamálaráðuneytisins kom fram að tæp 60 af hundraði grunnskóla á landinu buðu upp á kennslu í námsgreininni tónmennt skólaárið 1981–1982 (Stefán Edelstein, Halldór Haraldsson, Jón Hlöðver Áskelsson, Jón Nordal, Njáll Sigurðsson, 1983). Af þessum upplýsingum var því ekki ljóst hvort hlutfall tónmenntakennslu í skólum hefði hækkað eða staðið í stað á rúmum 20 árum.

Þegar rannsóknin sem hér um ræðir var undirbúin var ákveðið að hafa samband

við alla grunnskóla á landinu og kanna útbreiðslu námsgreinarinnar tónmenntar og hvernig aðstæður væru fyrir hendi til kennslu greinarinnar. Lagt var upp með að ná tali af skólastjóra í hverjum skóla og komast að því hvort tónmennt væri kennd og ef ekki, hvaða ástæður lægju að baki. Einnig var afraðið að hafa samband við starfandi tónmenntakennara til að grennslast fyrir um viðhorf þeirra til aðstöðu og aðbúnaðar til kennslu tónmenntar í skólum sínum og fá nánari upplýsingar um fyrirkomulag og tímafjölda. Markmið rannsóknarinnar var að fá sem gleggsta mynd af útbreiðslu tónmenntakennslu á landinu og hvernig búið væri að þeirri kennslu. Vonast var til að taka mætti af þau tvímæli sem einkennt hafa umræðuna um málefni tónmenntakennslu.

Aðferð

Gagnasöfnun og þátttakendur

Gagna var aflað á tvo vegu. Símaviðtöl voru tekin við skólastjóra og spurningalistar sendir til tónmenntakennara. Vinnan hófst með því að tölvubréf var sent til allra skólastjóra grunnskóla á landinu þar sem tilgangur rannsóknarinnar var útskýrður. Tekið var fram að hringt yrði í þá og þeir beðnir um að svara nokkrum spurningum sem myndu tengjast námsgreininni tónmennt. Skólastjóraviðtölin voru tekin í lok skólaárs 2005. Hringt var í 179 skóla af 180. Ekki var hringt í grunnskólann að Kárahnjúkum þar sem aðstæður í slíkum skóla hlytu að vera töluvert frábrugðnar þeim aðstæðum sem rannsóknin beindist að. Símaviðtöl voru tekin við 159 skólastjóra. Ekki náðust viðtöl við skólastjóra í 19 skólum af mismunandi orsökum og einn baðst undan viðtali vegna óvenjulegra aðstæðna. Einungis skólar sem höfðu tónmennt sem námsgrein töldust til skóla með tónmenntakennslu. Skólar þar sem skólastjórar töluðu um mikla söng- eða tónlistariðkun, án þess að tónmennt væri kennd sérstaklega sem námsgrein, voru ekki taldir með skólum sem hefðu tónmenntakennslu.

Einnig var haft samband við starfandi

tónmenntakennara sem fengu staðlaðar spurningar sem þeir svöruðu annaðhvort í gegnum síma eða með tölvupósti. Tilgangurinn var að fá nánari svör við spurningum sem skólustjórar væru ekki líklegir til að hafa á reiðum höndum og að grennslast fyrir um viðhorf starfandi tónmenntakennara. Könnunin var lögð fyrir 19 tónmenntakennara sem gáfu sig fram eftir að óskað var eftir þátttakendum í gegnum póstlista tónmenntakennarafélagsins. Hópurinn hafði vel dreifða starfsreynslu, á bilinu 1–34 ár og fyrirkomulag tónmenntakennslu í skólunum dreifðist eftir sama mynstri og það gerði í eldri könnun á landsvísu (Tónmenntakennsla í grunnskólum skólaárið 2002–2003, 2003). Svör tónmenntakennaranna gáfu mynd af dæmigerðu fyrirkomulagi tónmenntakennslu í íslenskum skólum og viðhorfum starfandi tónmenntakennara. Yfirstandandi framhaldsrannsókn á aðstæðum og inntaki tónmenntakennslu í slemбивöldu úrtaki skóla á síðan eftir að bæta við þessar upplýsingar.

Útbúnaður

Aðstoðarmaður rannsakanda tók viðtölin og var búinn handfrjálsum búnaði tengdum venjulegum síma á meðan á viðtölunum stóð. Upplýsingar úr viðtölunum voru tölvuskráðar jafnóðum. Spurt var spurninga af fyrirfram gerðum lista. Spurningar til skólustjóra voru breytilegar eftir því hvort tónmenntakennsla var í skóla þeirra eða ekki.

Niðurstöður

Af þeim 159 skólum þar sem viðtöl náðust við skólustjóra voru 125 með tónmenntakennslu og 34 án tónmenntakennslu. Haft var samband síðar við þá 19 skóla þar sem ekki höfðu náðst viðtöl við skólustjóra á tilsettum tíma. Það var gert í þeim tilgangi að kanna hlutfall tónmenntakennslu meðal skólanna 19 sem eftir voru. Í ljós kom að í þremur af þessum skólum var ekki kennd tónmennt. Heildarniðurstaðan fyrir landið allt var sú að 21% skóla kenndi ekki tónmennt skólaárið 2004–2005.

1. tafla. Spurningar lagðar fyrir skólustjóra

Hefur tónmennt verið kennd í vetur í þínum skóla?

Ef svar: Já

1) Hvernig húsnæði er fyrir tónmenntakennsluna?

2) Hver er stærð aðstöðunnar?

3) Hvernig tækjakostur er til kennslu tónmennta?

-Píanó?

-Hljómflutningstæki?

-Tölvur/hugbúnaður?

-Trommur?

-Smáhljóðfæri?

-Annað

Ef svar: Nei

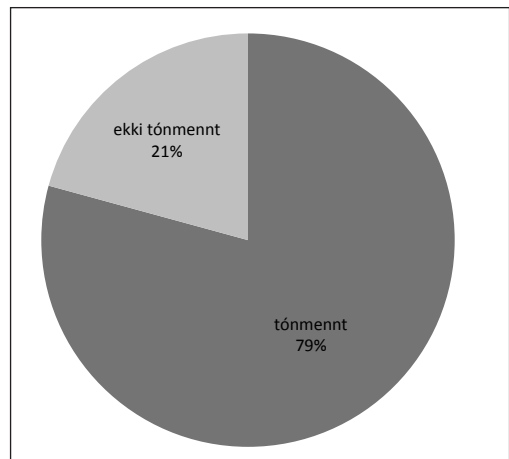
1) Hvers vegna?

2) Hversu lengi hefur tónmenntakennsla legið niðri?

3) Er aðstaða til tónmenntakennslu í skólanum?

4) Er píanó í skólanum?

5) Á skólinn skólahljóðfæri eða önnur hljóðfæri?

1. mynd. Hlutfall grunnskóla með tónmenntakennslu skólaárið 2004–2005.

Bornar voru saman tölur frá Reykjavík, nágrennasveitarfélögum Reykjavíkur og landsbyggðinni. Í ljós kom að hæsta hlutfall tónmenntakennslu var í nágrennasveitarfélögum Reykjavíkur en lægst á landsbyggðinni. Hins vegar má benda á að til skólanna í Reykjavík teljast einnig einkaskólar sem höfðu lágt hlutfall tónmenntakennslu. Ef einkaskólar voru ekki teknir með í útreikninga kom í ljós að meðal almennra grunnskóla í Reykjavík kenndu yfir 90 af hundraði námsgreininna tónmennt.

Fjöldi skóla sem kenndu tónmennt var 127 skólaárið 1981–1982, en 141 skólaárið 2004–2005 sem er raunaukning um 14 skóla á tímabilinu. Hlutfallslega var aukningin hins vegar meiri þar sem grunnskólum á landinu hafði fækkað úr 216 í 180 á þessum árum. Hlutfall grunnskóla með tónmenntakennslu skólaárið 1981–1982 var tæp 59 af hundraði en skólaárið 2004–2005 var hlutfallið rúm 79 af hundraði. Samanburð milli svæða á umræddu tímabili má sjá á 2. mynd.

Viðtöl við skólastjóra

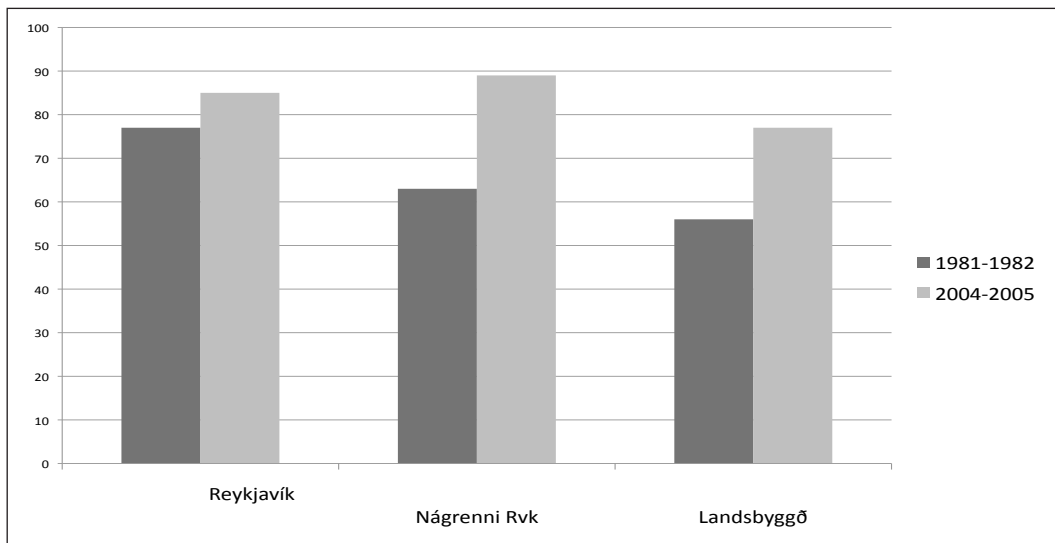
Skólastjórar í skólum án tónmenntakennslu ($n = 34$) voru spurðir hversu lengi tónmenntakennsla

hefði legið niðri. Í helmingi skólanna hafði engin kennsla verið í tónmennt í tíu ár eða lengur. Í hinum helmingi skólanna hafði tónmenntakennsla legið niðri í hálf til átta ár.

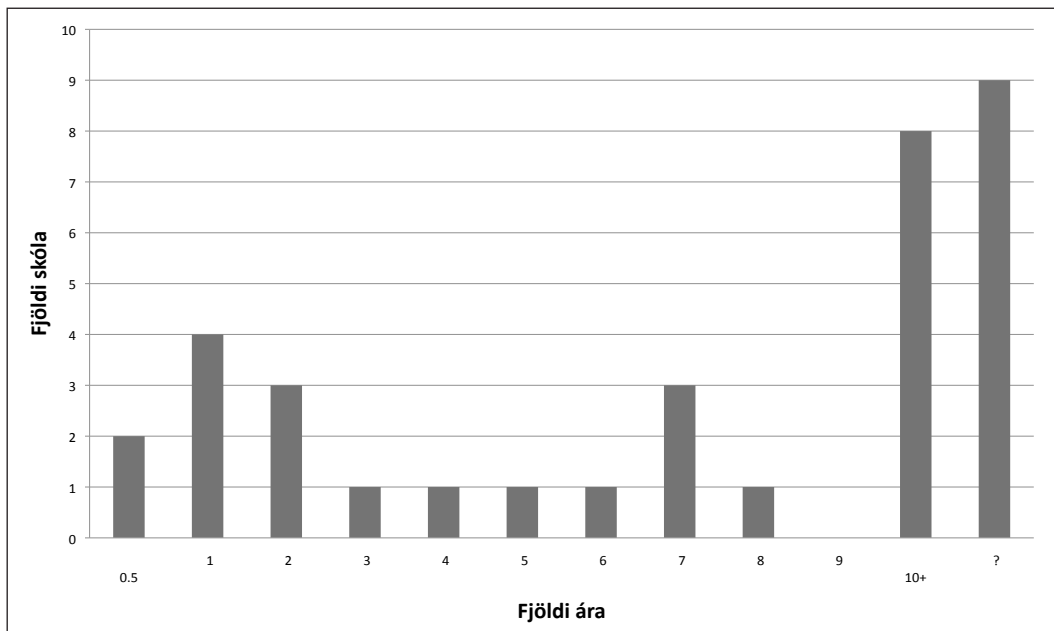
Sömu skólastjórar voru spurðir um aðstöðu til tónmenntakennslu í skólum þeirra. Af þeim svaraði meirihlutinn ($n = 32$) að engin sérstök tónmenntastofa væri í skólum þeirra en tveir sögðu að tónmenntastofa væri til staðar. Þegar spurt var um píanóeign kom fram að í 18 af 34 skólum án tónmenntakennslu var hvorki að finna píanó né hljómborð af neinu tagi. Um þriðjungur skólastjóranna, eða 11 af 34, greindi frá því að eitthvað væri til af skólahljóðfærum í skólanum.

Innt var eftir ástæðum þess að tónmenntakennsla hefði legið niðri. Flestir skólastjóranna ($n = 27$) nefndu skort á tónmenntakennurum sem ástæðu. Aðrar ástæður sem þeir nefndu voru: nemendafæð, tímabundið leyfi tónmenntakennara, aðstöðuleysi og aðrar áherslur eða lausnir á kennslu tónlistar, svo sem að bekkjarkennarar sæju um tónlistina í sínum bekkjum (4. mynd). Almennt kom fram að skólastjórar voru ekki sáttir við að vera án tónmenntakennara.

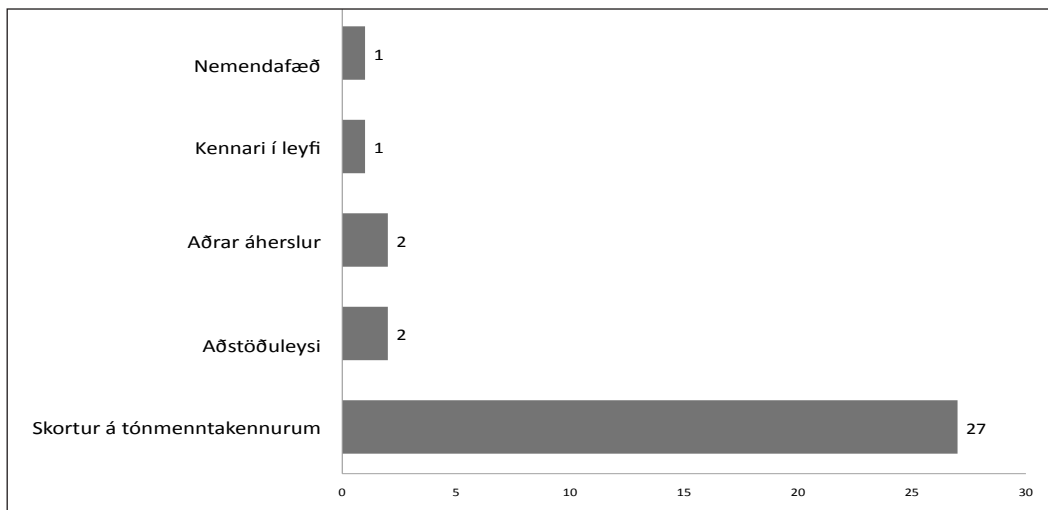
Skólastjórar í skólum þar sem tónmennt var

2. mynd. Hundrðshlutfall skóla með tónmenntakennslu. Skipt eftir landsvæðum skólaárin 1981–1982 og 2004–2005.

3. mynd. Svör skólastjóra við spurningunni: Hversu lengi hefur kennsla í tónmennt legið niðri?

4. mynd. Ástæður þess að tónmennt er ekki kennd, samkvæmt svörum skólastjóra.

kennd ($n = 159$) skólaárið 2004–2005 voru spurðir um aðstöðu til tónmenntakennslunnar. Í ljós kom að yfir landið allt gátu 62 af hundraði státað af sérbúnum tónmenntastofum. Annars staðar var tónmennt kennd í fjölnotastofum, almennum bekkjarstofum, í sölum eða á ýmsum stöðum í skólunum. Vegna þess hversu algengt var að engin tónmenntastofa væri í litlum og fámennum skólum úti á landi þótti ástæða til að skoða tölurnar í Reykjavík sérstaklega. Í ljós kom að af Reykjavíkurskólunum höfðu 78 af hundraði sérbúnar tónmenntastofur og var hlutfallið svipað í nágrennasveitarfélögum Reykjavíkur.

Þar sem tónmennt var kennd voru skólastjórar spurðir um annan aðbúnað sem tilheyrir tónmenntakennslu, svo sem hljóðfæri, hljómflutningstæki og tölvur. Í svörum þeirra kom fram að algengast er að tónmenntastofur séu búnar píanói eða hljómborðshljóðfæri, auk hljómflutningstækja. Skólahljóðfæri eru mjög algeng en samt ekki alls staðar fyrir hendi þó að tónmennt sé á stundaskránni. Tölvur eru sjaldnast taldar upp sem tækjakostur við tónmenntakennslu, en tæpur helmingur aðspurðra gaf upplýsingar um tölvubúnað sem tækjakost við tónmenntakennslu í skólum sínum. Á 5. mynd má sjá prósentutölur sem lýsa umræddum aðbúnaði í skólum þar sem tónmennt er kennd.

Ef borin er saman píanóeign samkvæmt svörum skólastjóra í skólum með og án tónmenntakennslu kemur í ljós að sjaldgæfara er að píanói séu til staðar í skólum sem eru án tónmenntakennslu en í skólum með tónmenntakennslu. Tæpur helmingur skóla án tónmenntakennslu á píanói eða hljómborðshljóðfæri.

Viðtöl við tónmenntakennara

Starfandi tónmenntakennarar ($N = 19$) svöruðu spurningum sem lutu að fyrirkomulagi tónmenntakennslu í skólum þeirra og viðhorfum þeirra til kennslunnar. Svör kennaranna um fyrirkomulag kennslu og tímafjölda til tónmenntakennslu í skólum þeirra eru í samræmi við upplýsingar sem fengust fyrir

2. tafla. Spurningar lagðar fyrir tónmenntakennara.

Hversu lengi hefur þú kennt tónmennt?

Í hvaða bekkjum er tónmennt kennd í þínum skóla?

Í hversu margar kennslustundir á viku er tónmennt kennd?

Hvaða einkunn, á skalanum 1–10, gefur þú aðstöðunni til tónmenntakennslu í þínum skóla?

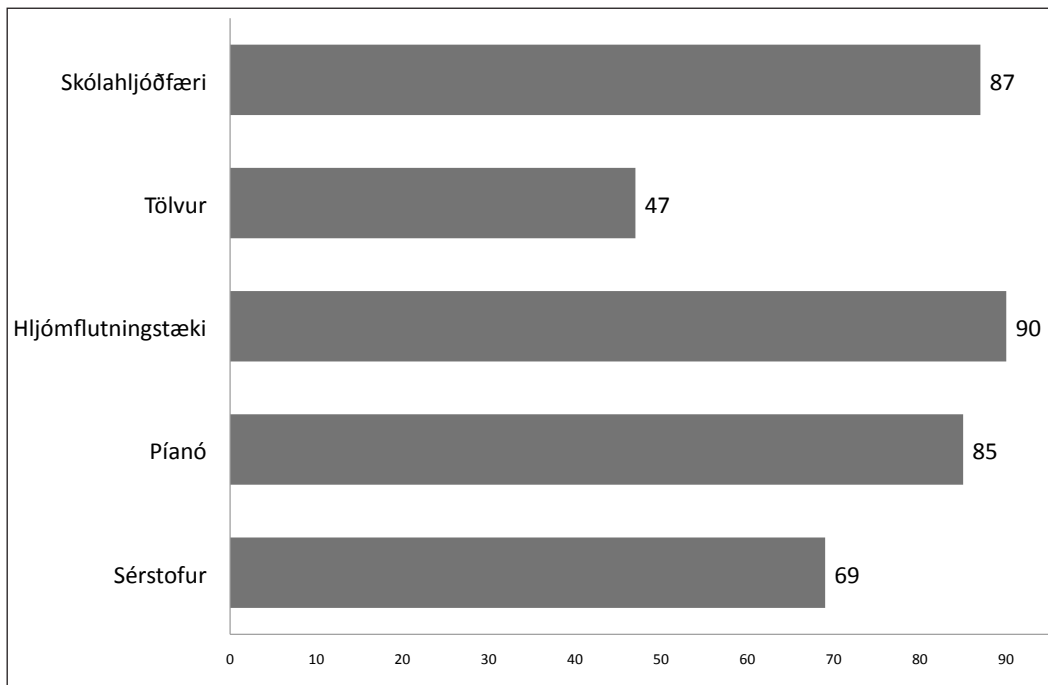
Hvaða einkunn, á skalanum 1–10, gefur þú fyrirkomulagi tónmenntakennslunnar í þínum skóla?

Hvað telur þú brýnast að bæta í þínum skóla m.t.t. tónmenntakennslunnar?

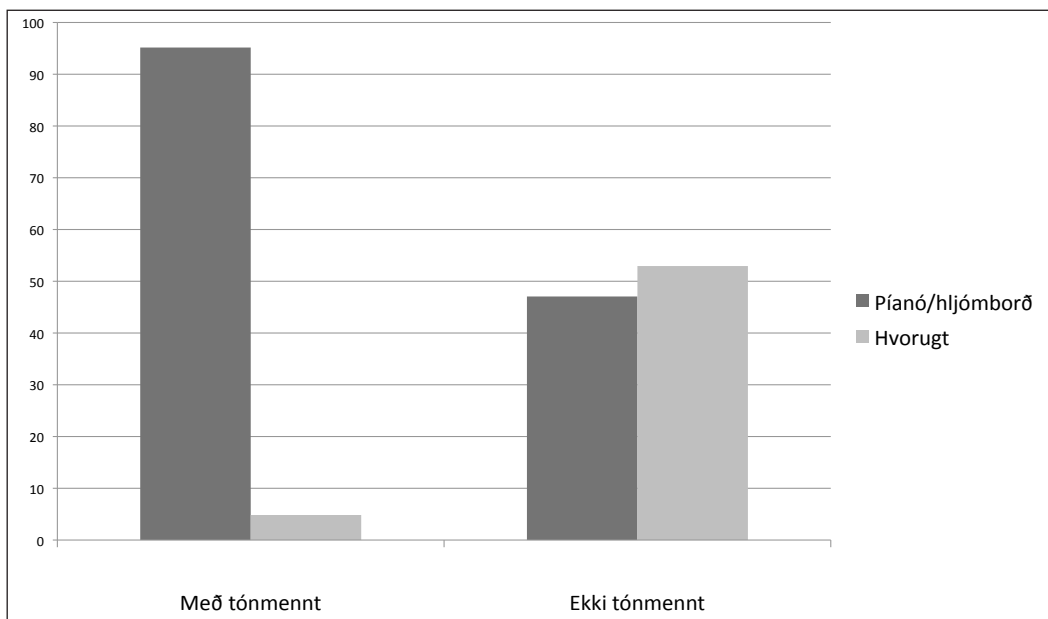
Hefur þú í hyggju að kenna áfram tónmennt næsta vetur?

allt landið í könnun Menntamálaráðuneytisins frá 2003. Þetta samræmi bendir til þess að tónmenntakennararnir hafi verið dæmigerðir fyrir starfandi tónmenntakennara á þessum tíma. Umræddir tónmenntakennarar höfðu kennslureynslu á bilinu 1–34 ár en rúmur helmingur þeirra hafði starfað í tíu ár eða lengur. Tónmenntakennararnir voru spurðir út í áform um áframhaldandi kennslu í greininni og kváðust þeir ekki ætla að halda áfram kennslu í tónmennt næsta vetur. Í hópi þessara þriggja kennara voru tveir með eins árs starfsreynslu.

Grennslast var fyrir um hvaða bekkir fengu kennslu í tónmennt í skólum þessara tónmenntakennara. Algengast var að tónmennt væri kennd í yngstu árgöngum grunnskólans, eða í 1.–4. bekk, en frá og með 5. bekk dregur úr tónmenntakennslu með hverjum árgangi. Þetta er sama mynstur og dregið var upp í skýrslu Menntamálaráðuneytisins frá 2003. Einnig voru tónmenntakennarar spurðir um fjölda tónmenntakennslustunda á viku í skólum þeirra. Í ljós kom að í meirihluta skólanna ($n = 12$) var tónmennt kennd einn til tvo tíma á viku, þ.e. sumir árgangar fengu einn tíma á viku á meðan aðrir árgangar fengu tvo tíma á viku. Skólar með tvo tíma á viku voru fimm talsins en

5. mynd. Aðbúnaður í skólum þar sem tónmennt er kennd samkvæmt svörum skólastjóra. Tölurnar gefa til kynna hversu hátt hlutfall skólanna hefur þennan búnað.

6. mynd. Píanóeign í skólum með og án tónmenntakennslu.

aðeins tveir skólar buðu upp á þrjá tíma á viku í einhverjum árgöngum. Þessar niðurstöður voru sambærilegar við upplýsingar um tímafjölda í skýrslu Menntamálaráðuneytisins frá 2003 (Tónmenntakennsla í grunnskólum skólaárið 2002–2003, 2003).

Spurt var hvaða þætti tónmenntakennararnir teldu að helst þyrfti að lagfæra til þess að bæta mætti kennslu í greininni. Þar nefndu kennararnir ýmislegt sem flokkaðist undir eftirfarandi þætti: námsefni, kennslu, tímafjölda, aðstöðu, hópastærðir og tækjakost. Algengast var að kennararnir nefndu nauðsyn þess að bæta tækjakost en sjaldnast var nefnt að brýnt væri að bæta námsefni. Nokkrir töldu að bæta þyrfti aðstöðu til kennslunnar í skólunum en einnig bar á góma óskir um fleiri kennslustundir á viku fyrir námsgreinina. Þeir sem nefndu hópastærðir vísuðu til þess að of mikið álag fylgdi því að kenna heilum bekkjum í einu og vildu fá að kenna minni hópum. Atriði sem vörðuðu kennslu snerust um færni og endurmenntun og þeir nefndu ákveðna færniþætti sem þeir vildu gjarnan bæta hjá sjálfum sér til að verða betri kennarar.

Að lokum voru kennararnir beðnir að leggja mat á fyrirkomulag og aðstöðu til tónmenntakennslu í sínum skóla með því að gefa hvorum lið einkunn á bilinu 1–10. Tónmenntakennararnir gáfu aðstöðunni sem þeir höfðu að meðaltali 7,1 í einkunn en fyrirkomulagi kennslunnar að meðaltali 7,7 (sjá 3. töflu). Merkjanlegur munur var á einkunnagjöf ef borin voru saman svör eftir reynslu tónmenntakennaranna, þ.e. þeirra sem höfðu meiri en tíu ára starfsreynslu og þeirra sem höfðu tíu ára starfsreynslu eða skemmri.

Reyndari kennararnir gáfu fyrirkomulagi kennslunnar í sínum skóla nokkuð hærri einkunn en þeir óreyndari, eða einkunnina 8,25 að meðaltali (sjá 3. töflu).

Umræða

Niðurstöður rannsóknarinnar gáfu til kynna að hlutfall skóla með tónmenntakennslu yfir landið allt hefði hækkað úr tæpum 60 af hundraði í tæp 80 af hundraði á árunum 1983–2005 (sjá Stefán Edelstein o.fl., 1983). Tölurnar í þessari rannsókn staðfesta niðurstöður könnunar Menntamálaráðuneytisins frá 2003 þar sem fram kom að tónmennt væri kennslugrein í 80% grunnskóla á landsvísu og benda til að svarhlutfall þeirrar könnunar hafi endurspeglad afföll sem eðlileg teljast í spurningalistakönnunum en ekki tregðu til svara í skólum án tónmenntakennslu (Tónmenntakennsla í grunnskólum skólaárið 2002–2003, 2003). Lægsta hlutfall skóla með tónmenntakennslu var að finna meðal landsbyggðarskóla en hæst var það meðal nágrannasveitarfélaga Reykjavíkur. Í fyrri könnunum voru niðurstöður einnig á þá lund að landsbyggðarskólar höfðu hlutfallslega færri skóla með tónmenntakennslu en Reykjavík og nágrannasveitarfélög (Tónmenntakennsla í grunnskólum skólaárið 2002–2003, 2003). Samanburður milli Reykjavíkur og nágrannasveitarfélaganna gaf ólíka niðurstöðu eftir því hvort einkaskólar voru teknir með í útreikninga eða ekki. Hlutfall skóla með tónmennt var hærri í nágrannasveitarfélögum en í Reykjavík ef einkaskólarnir voru teknir með. Hins vegar hækkaði hlutfallið í

3. tafla. Mat tónmenntakennaranna ($N = 19$) á aðstöðu og fyrirkomulagi tónmenntakennslu í skólum sínum. Einkunnir gefnar á kvarðanum 1–10 þar sem 10 er hæsta einkunn.

		Aðstaða	SD	Fyrirkomulag	SD
Allir	$N = 19$	7,11	1,73	7,71	1,47
Starfsaldur 1–10	$n = 11$	6,64	1,57	7,32	1,83
Starfsaldur 11+	$n = 8$	7,75	1,46	8,25	1,28

svipað horf og í nágrannasveitarfélögunum ef einkaskólarnir voru teknir út úr dæminu. Það vakti því athygli hversu fáir einkaskólar buðu upp á kennslu í tónmennt.

Í skólum þar sem tónmennt var kennd var aðstaða til kennslunnar nokkuð misjöfn. Kennsla tónmenntar í bekkjarstofum er að jafnaði ekki talinn góður kostur þar sem erfitt getur verið að vinna með alla þætti í aðalnámsskrá án þess að hafa gólfrymi og hljóðfæri sem tilheyra tónmenntastofum. Almennt er talið ákjósanlegt að kenna tónmennt í sérstakri kennslustofu sem er útbúin hljóðfærum og öðrum nauðsynlegum kennslugögnum. Þó að sérbúin tónmenntastofa tryggji ekki góða tónmenntakennslu gefur slík stofa til kynna hvaða sess námsgreinin hefur í skólanum. Það er því ekki eins og best verður á kosið að einungis 62% skóla með tónmennt sem námsgrein skuli hafa sérstaka tónmenntastofu. Hins vegar var staðan vænlegri þegar aðeins var horft á skóla á Stór-Reykjavíkursvæðinu þar sem lítið var um fámenna skóla. Þar höfðu tæp 80 af hundraði skóla með tónmennt sérstakar tónmenntastofur. Algengt var að skólar á landsbyggðinni bæru við að smæð þeirra kæmi í veg fyrir að unnt væri að hafa sérstaka stofu fyrir tónmennt. Skólastjórar landsbyggðarskóla nefndu að vísu gjarnan samstarf við tónlistarskóla staðarins og í sumum tilfellum var tónmennt kennd í húsnæði tónlistarskólans eða í samkomuhúsi staðarins. Af þessum sökum er hugsanlegt að tilvist tónmenntastofu í skólanum sé betri mælikvarði á sess námsgreinarinnar meðal skóla á Reykjavíkursvæðinu en á landsbyggðinni.

Af skólastjóraviðtölunum mátti draga upp grófa mynd af tækjakosti og útbúnaði til tónmenntakennslu, en mjög nákvæm úttekt var ekki möguleg með símaviðtölum. Það er ljóst að aðbúnaður er misjafn en jafnframt er nokkuð algengt að skólar séu mjög vel búnir tækjum til tónmenntakennslu. Þörf er á framhaldsrannsókn sem gefur nákvæmari mynd af tækjakosti í tónmenntastofum landsins og hvernig hann er nýttur.

Þar sem tónmennt er kennd eru tölur

taldar með búnaði til kennslunnar í tæplega helmingi tilfella. Það er athyglisvert þar sem fyrsta íslenska námsefnið fyrir tónmennt og tölur var ekki komið út þegar rannsóknin var gerð. Það má því leiða líkum að því að tónmenntakennarar hafi verið farnir að nota tölur í nokkrum mæli án þess að styðjast við námsefni.

Þegar spurt var um aðbúnað og aðstöðu til tónmenntakennslu í skólum sem enga slíka kennslu höfðu kom í ljós að þeir skólar sem ekki kenna tónmennt hafa yfirleitt ekki góða aðstöðu til kennslunnar né þann búnað sem nauðsynlegur er. Samanburður við skóla með tónmenntakennslu leiddi í ljós að skólar án tónmenntakennslu hafa að jafnaði talsvert lakari búnað til slíkrar kennslu en skólar með tónmenntakennslu. Í viðtölum við skólastjóra í skólum án tónmenntakennslu kom í ljós að almennt þótti þeim það óviðunandi að vera án tónmenntakennara. Þegar skólastjórar þessara skóla voru síðan spurðir um ástæður þess að engin tónmennt væri kennd var langofast vísað til skorts á tónmenntakennurum en aðeins tveir þeirra minntust á að aðstaða til kennslunnar þyrfti að vera betri. Það benti því fátt til þess að skólastjórar teldu að bætt aðstaða gæti verið forsenda fyrir því að fá tónmenntakennara til starfa.

Aðstaða til kennslunnar var tónmenntakennurum hugleikin og var tækjakostur sá þáttur sem flestir töldu að brýnt væri að bæta í skóla þeirra. Þar á eftir komu óskir um minni hópa og almennt betri kennsluástöðu. Þegar tónmenntakennarar voru síðan beðnir að gefa aðstöðu og fyrirkomulagi tónmenntakennslu í sínum skóla einkunn virtust þeir almennt nokkuð sáttir við stöðuna þar. Þeir gáfu fyrirkomulagi hærri einkunn en aðstöðu, og reyndari kennararnir (með ellefu ára kennslureynslu eða meiri) gáfu fyrirkomulagi nokkuð hærri einkunn að meðaltali en þeir óreyndari. Þetta gæti endurspeglað þá staðreynd að tónmenntakennararnir hafi meiri áhrif á fyrirkomulag kennslunnar eftir því sem þeir kenna lengur.

Í hópi tónmenntakennaranna höfðu sextán af

nítján áform um að halda áfram kennslu næsta vetur. Tveir óreyndustu kennararnir kváðust ekki ætla að koma aftur til kennslu um haustið. Það virðist vera svo að í hópi tónmenntakennara sé kjarni reyndra kennara sem nýtur sín nokkuð vel í starfi. Það kemur heim og saman við þann vitnisburð kennara að algenget sé að fyrsta árið sé svo erfitt að tilhugsunin um annað kennsluár sé óbærileg. Hins vegar er ekki vitað hvort óreyndustu kennararnir í þessari rannsókn voru í hópi kennara sem í raun hættu eftir fyrsta kennsluárið eða í hópi þeirra sem létu til leiðast að halda áfram og náðu síðan að vaxa í starfi. Það virðist hins vegar líklegt að með aukinni reynslu minnki líkurnar á brottfalli frá kennslu. Vandí nýrra tónmenntakennara er nokkuð sem þarf að rannsaka frekar til að unnt verði að koma í veg fyrir brottfall og þannig sporna við skorti á tónmenntakennurum.

Athygli vakti hversu fáir tónmenntakennarar nefndu að brýn þörf væri á úrbótum á námsefni þar sem nokkur umræða hefur verið meðal tónmenntakennara um skort á námsefni (Tillögur um fyrirkomulag tónlistaruppeldis í grunnskólum Reykjavíkur, 2003). Hugsanlega hefur kippur í útgáfu námsefnis í tónmennt á síðustu árum eitthvað lækkað þær raddir, en einnig er mögulegt að kennararnir séu svo vanir að vinna með heimagert efni að þeir telji það ekki mjög brýnt að efla útgáfu nýs námsefnis.

Í viðtölunum við tónmenntakennarana fengust upplýsingar um það hvaða bekkir fengu tónmennt í skólum þeirra umrætt skólaár. Niðurstaðan er afar svipuð tölum úr úttekt Menntamálaráðuneytisins frá 2003 (Tónmenntakennsla í grunnskólum, 2003). Tónmenntakennsla á sér að mestu leyti stað í fyrstu fjórum bekkjum grunnskólans en fer svo minnkandi eftir því sem ofar dregur í árgöngum. Ráða má af niðurstöðunum að mikil vöntun er á tónmenntakennslu í efstu árgöngum grunnskólans. Hugsanleg skýring á því hvers vegna yngstu bekkirnir fá oftast tónmennt en þeir eldri er sú að fyrir árið 2005 var útgefið námsefni í tónmennt aðeins til fyrir 1.–4. bekk og tilraunanámsefni fyrir 5. bekk.

Lítið hefur verið gefið út af námsefni fyrir miðstig og unglíngastig.

Einnig má velta því fyrir sér hvort áherslan á tónmennt fyrir yngri börnin endurspeglí almenna skoðun á því hvenær tónmenntakennsla sé mikilvægust. Í könnun sem gerð var meðal foreldra leikskólabarna kom fram að flestum þótti tónmennt mikilvæg eða mjög mikilvæg í leikskóla og á yngstu stigum grunnskólans. Þegar spurt var um miðstig og unglíngastig fækkaði foreldrum sem þótti tónmennt mikilvæg kennslugrein (Margrét Ragna Bjarnadóttir og Sigrún Birna Magnúsdóttir, 2003).

Niðurstöður um fjölda kennslustunda á viku í tónmennt voru jákvæðari fyrir námsgreinina en búast hefði mátt við, miðað við það að í lögum eru öllum listgreinum samanlagt aðeins skammtaðar fjórar kennslustundir á viku. Samkvæmt upplýsingum tónmenntakennaranna er ekki óalgengt að kenndar séu tvær eða fleiri stundir í tónmennt á viku. Erfitt er að draga upplýsingarnar saman með einföldum hætti þar sem skólar kenna mismargar kennslustundir í tónmennt eftir árgöngum. Hins vegar kom það fram að sjö skólar af nítján kenndu tónmennt tvær eða þrjár kennslustundir á viku en átta skólar að auki kenndu allt að tvær kennslustundir á viku eftir árgöngum. Þetta vekur spurningar um stöðu annarra listgreina innan þessara skóla og hvort leiða megi líkum að því að skólar noti fleiri stundir til kennslu listgreina en þeim er uppálagt í lögum. Hugsanlega má þarna finna hluta skýringar á því hvers vegna tónmennt er sjaldan kennd í öllum árgöngum grunnskólans. Mögulegt er að framboð og samsetning listgreina sé ólík milli ára. Rannsókn er þörf á kennslu allra listgreina í heild, fyrirkomulagi og skiptingu kennslustunda milli greina.

Samkvæmt þessari rannsókn hefur námsgreinin tónmennt nokkuð sterka stöðu í grunnskólum landsins ef eingöngu er miðað við útbreiðslu greinarinnar. Á rúmum þremur áratugum hefur námsgreinin verið byggð upp í meirihluta grunnskóla landsins. Ef tónmenntakennsla vex álfka mikið næstu tvo

áratugi og hún hefur gert undanfarna tvo ættu nær engir skólar að verða eftir án tónmenntakennslu að þeim tíma liðnum. Það er hins vegar ekki gott að spá fyrir um hvort tónmennt verði almennt kennd í 1.–8. bekk, tvær stundir á viku, eins og núverandi aðalnámsskrá gerir ráð fyrir. Til þess að svo gæti orðið þyrftu flestir skólar að ráða tvo eða fleiri tónmenntakennara, en nú er algengast að í hverjum skóla sé aðeins einn tónmenntakennari.

Í meistararitgerð Kristínar Valsdóttur kom fram að farsælir tónmenntakennarar eiga gjarnan samstarfsmenn í faginu í skóla sínum (Kristín Valsdóttir, 2006). Þess vegna mætti huga að því í auknum mæli að ráða tvo eða fleiri tónmenntakennara við hvern skóla. Þannig yrði auðveldara að uppfylla kröfur um kennslu tónmenntar í öllum árgöngum og jafnframt mætti draga úr álagi á tónmenntakennarana. Allir tónmenntakennarar sem útskrifast hafa frá Kennaraháskóla Íslands, nú Menntavísindasviði HÍ, eru búnir undir að kenna flestar greinar grunnskólans og ættu því að vera sveigjanlegir starfskraftar sem sinnt geta öðrum störfum samhliða tónmenntakennslu. Með ráðningu fleiri tónmenntakennara gætu skólastjórar stuðlað að því að tónlist fléttaðist inn í aðrar námsgreinar og allt skólastarfið í meira mæli en áður. Þó að í svörum skólastjóranna sem greint var frá hér að framan hafi komið fram að þeir ættu erfitt með að ráða tónmenntakennara er ekki útilokað að fleiri tónmenntakennara mætti fá til starfa ef aðstæður og starfsumhverfi breyttist verulega. Eins og Kristín Valsdóttir hefur bent á eru útskrifaðir tónmenntakennarar mun fleiri en þeir sem starfandi eru (Kristín Valsdóttir, 2006; bls. 14).

Í umræðunni um slaka stöðu tónmenntagreinarinnar virðist aldur hennar gjarnan gleymast. Ef farið er um 40 ár aftur í tímann er námsgreinin tónmennt ekki til heldur einungis „söngur“ (Reglugerð um kennaramenntun í söng og tónlist, 1959; Námskrá fyrir nemendur á fræðsluskyldualdri, 1960). Við þetta bætist að mikil þróun hefur átt sér stað í námskrá tónmennta á rúmum þremur áratugum og kröfur til kennara í greininni jafnframt margfaldast

(Aðalnámsskrá, 1976, Aðalnámsskrá, 1989; Aðalnámsskrá, 1999; Guðfinna Dóra Ólafsdóttir o.fl., 1990; Námskrá fyrir nemendur á fræðsluskyldualdri, 1960).

Umræða um námsgreinina tónmennt litast oft af þörfinni á að vinna málstað greinarinnar fylgi og tryggja henni öruggan sess í menntun barna. Þetta eru að sjálfsögðu mikilvæg markmið. En inn í þessa umræðu þyrfti að koma meiri gagnrýni og vangaveltur um hlutverk tónlistar í grunnskólamenntun barna í víðu samhengi. Miklar hræringar eiga sér stað í listgreinum almennt inni í grunnskólanum og eru ýmsar útfærslur á þverfaglegri kennslu í vinnslu. Fagaðilar í tónlistarmenntun þurfa að taka afstöðu til nýrra stefna í grunnskólanum og taka þátt í að skilgreina enn betur menntunarhlutverk tónlistar á breyttum tímum. Vísýn og opin umræða um hlutverk tónlistar í menntun grunnskólabarna er forsenda fyrir því að námsgreinin tónmennt fái að vaxa og dafna um ókomna tíð.

Abstract

Music education in Iceland: The scope and conditions of music as a subject in compulsory schools

This study assessed the status of general music education within the compulsory education system in Iceland. Investigations of curricula, laws, and regulations on the subject of music were summarized for the purpose of portraying the development of the subject during the past four decades in Iceland. According to the national curriculum, music is one of the five required art subjects in the first eight grades. However, the time allocated in the general curriculum for these five subjects is four 40 minute lessons per week, which conflicts with the standards of the music curriculum, which requires 2 lessons per week in music. This administrative conflict combined with union related issues regarding music teacher specialists has contributed to the perception in the community that music as a subject has been going through a recession.

This study included all Icelandic schools teaching grades 1 through 10. Data were collected through phone interviews with 9 out of 10 school principals and a questionnaire sent to 19 active music teachers. Findings indicated that 79% of Icelandic schools were offering music taught by a music specialist in 2004-2005, which was a marked improvement from 59% in 1981-1982. According to this study, music was most often taught as a subject in grades 1 - 5. The teaching of music was less common in grades 6 - 8 and rare in grades 9 - 10.

Interestingly, school principals without general music programs were not pleased to report that their schools were without music teachers. They attributed failure to hire music teachers more often to a shortage of music teachers rather than circumstances in their schools or for other reasons. Nevertheless, most of the schools without music teachers were severely lacking in appropriate equipment and facilities for teaching music.

Schools in rural areas and towns were less likely to have a music specialist and music as a school subject than schools in Reykjavik and its neighbouring communities. The former provided music classes in approximately 75% of schools and the latter had music in 85 - 90% of schools. However, in rural areas it was more common than in Reykjavik to find the schools without music specialists co-operating with the community music schools, e.g. by sharing premises and through pull-out programs subsidized by the local municipality.

Of all schools where music was in place as a subject taught by a specialist only 62% had a special music classroom. In Reykjavik and surrounding areas, where schools are relatively large, the proportion of schools with music classrooms was close to 80 percent.

The music teachers in this study were rather content with their facilities and working environment. According to the data, many of the music classrooms in Icelandic schools were well equipped with instruments and fulfilled modern standards for such facilities.

Still, the music teachers in this study were most concerned with improving equipment for teaching music when asked for improvement suggestions. Other suggestions included smaller group sizes, continuing education for music teachers, and renewed teaching material.

The study concluded that music in Icelandic schools was in a better state than previously thought. The point was made that music has been developing as a subject in the curriculum and according to evidence the implementation has been in a positive direction. Suggestions for improvement include changes in the practice of hiring only one music teacher per school and increased emphasis on teaching music in the higher grades. Finally, music education advocates should be encouraged to re-evaluate the tenets of music in compulsory education. Music, as all other subjects, needs to establish its place as an integrated part of children's education in order to grow towards the future.

Heimildaskrá

- Aðalnámskrá grunnskóla – Tónmennt.* (1976). Reykjavík: Menntamálaráðuneytið.
- Aðalnámskrá grunnskóla – Tónmennt.* (1989). Reykjavík: Menntamálaráðuneytið.
- Aðalnámskrá grunnskóla – listgreinar.* (1999). Reykjavík: Menntamálaráðuneytið.
- Bergþóra Jónsdóttir. (2002). *Tónlistarnám í tómarúmi*. Morgunblaðið, 26. maí.
- Guðfinna Dóra Ólafsdóttir, Njáll Sigurðsson, Þórunn Björnsdóttir, Herdís H. Oddsdóttir (1990). *Skýrsla starfshóps um útgáfu námsefnis í tónmennt fyrir 4.-6. bekk*. Reykjavík: Námsgagnastofnun.
- Hildur Jóhannesdóttir. (2008). *Getur almennur hverfisgrunnskóli í Reykjavík verið tónlistargrunnskóli? Óbirt námsritgerð til M.A. gráðu í mennta- og menningarstjórnun: Háskólinn á Bifröst.*

- Kristín Valsdóttir. (2006). *Einhver svona Alí Baba: Rannsókn á viðhorfum og starfsumhverfi farsælla tónmenntakennara*. Óbirt námsritgerð til M.Ed. gráðu í uppeldis- og menntunarfræði: Kennaraháskóli Íslands.
- Lög um grunnskóla*. (1995). nr. 66, 8. mars.
- Margrét Ragna Bjarnadóttir og Sigrún Birna Magnúsdóttir. (2003). *Tónlistarmenntun til framtíðar: Könnun á viðhorfum foreldra til tónlistarnáms barna*. Óbirt námsritgerð til B.Ed. gráðu: Kennaraháskóli Íslands.
- Námskrá fyrir nemendur á fræðsluskuldaldri*. (1960). Reykjavík: Menntamálaráðuneytið.
- Niðurstöður könnunar á fyrirkomulagi tónmenntakennslu í grunnskólum Reykjavíkur*. (2003). Starfshópur um samhæft tónlistaruppeldi í grunnskólum. Reykjavík: Fræðslumiðstöð Reykjavíkur.
- Reglugerð um kennaramenntun í söng og tónlist* (1959). Reykjavík: Menntamálaráðuneytið.
- Sigursveinn Magnússon. (2004). *Frá tónlist til tónmenntar*: Sigursveinn Magnússon fjallar um stöðu tónmenntar í grunnskólum. Morgunblaðið, aðsent efni, 25. ágúst.
- Stefán Edelstein, Egill Friðleifsson, Jón Hlöðver Áskelsson, Sigríður Pálmadóttir, Jón Ásgeirsson, Njáll Sigurðsson. (1972). *Endurskoðun námsefnis og kennslu í tónmennt í barna- og gagnfræðaskólum: Nefndarálit*. Reykjavík: Menntamálaráðuneytið, Skólarannsóknardeild.
- Stefán Edelstein, Halldór Haraldsson, Jón Hlöðver Áskelsson, Jón Nordal, Njáll Sigurðsson. (1983). *Álitsgerð og tillögur um skipan tónlistarfræðslu*. Reykjavík: Menntamálaráðuneytið, Skólarannsóknardeild.
- Tillögur um fyrirkomulag tónlistaruppeldis í grunnskólum Reykjavíkur*. (2003). Starfshópur um samhæft tónlistaruppeldi í grunnskólum. Reykjavík: Fræðslumiðstöð Reykjavíkur.
- Tónmenntakennsla í grunnskólum, skólaárið 2002-2003*. (2003). Reykjavík: Menntamálaráðuneytið.
- Þórunn Björnsdóttir. (2001). *Verður tónmennt úthýst úr grunnskólum landsins?* Morgunblaðið, aðsent efni, 26. janúar.